

Αναδιφώντας το χθες (281)

Γνωριμία με το Ρέθυμνο της Αναγέννησης (2) Μνημεία της ρεθεμνιώτικης υπαίθρου

■ Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗ*

Συνεχίζουμε σήμερα την αναφορά στα αναγεννησιακά μνημεία της ρεθεμνιώτικης υπαίθρου και ειδικότερα σ' εκείνα της επικράτειας του Δήμου Ρεθύμνης. Τα μνημεία αυτά φτάνουν τα 51 και περιλαμβάνονται στο βιβλίο μου «Γνωριμία με το Ρέθυμνο της Αναγέννησης», που θα παρουσιαστεί σε λίγες μέρες στα πλαίσια του φεστιβάλ «Ημέρες Ρεθύμνου».

Αποτελεί έκδοση του «Αναγεννησιακού Φεστιβάλ» και δεν κυκλοφορεί στο εμπόριο. Κατά την εκδήλωση παρουσίσεις θα διατεθεί περιορισμένος αριθμός αντιτύπων σε προσιτή τιμή και οι εισπράξεις θα διατεθούν υπέρ ευαγών σκοπών. Να σημειώσουμε ότι όλες τις φωτογραφίες τις έχω τραβήξει ο ίδιος.

Αμνάτος, θύρωμα αγροτικού υποστατικού οικογένειας Sanguinazzo. Η επονομαζόμενη «Πύλη της Αμνάτου» αποτελούσε το θύρωμα εισόδου στο αγροτικό υποστατικό, πιθανότατα πύργο, της οικογένειας Sanguinazzo, που κατείχε ως φέουδο την ευρύτερη περιοχή της Αμνάτου. Είναι δωρικού ρυθμού, με ημικυκλικό ανώφλι, το κλειδί του οποίου κοσμεί μια φθαρμένη σήμερα λεοντοκεφαλή και τα μικτόγραμματα τρίγωνα του οποίου καταλαμβάνουν ρόδακες. Οι κίονες πατούν σε εντυπωσιακούς σε μέγεθος πεσσούς και υποβαστάζου επιστήλιο, στο οποίο αναγράφεται με κεφαλαιογράμματα γραφή το ρητό «Initium Sapientiae Timor Domini» (Αρχή Σοφίας Φόβος Κυρίου). Ψηλότερα το θύρωμα κορυφώνεται με αετωματική επίστεψη, στο τύπανο της οποίας έχει τοποθετηθεί το οικόσημο της οικογένειας (αετός με το κεφάλι στραμμένο δεξιά), και εκατέρωθεν τα αρχικά γράμματα Z(uanne) S(anguinazzo).

Αργυρούπολη, το θύρωμα του πεσιμισμού. Το βενετσιάνικο θύρωμα στο χωριό Αργυρούπολη είναι γνωστό όχι τόσο για τα αρχιτεκτονικά του στοιχεία, όσο για την απαισιόδοξη επιγραφή του επιστηλίου του. Οι παραστάδες του αποτελούν ουσιαστικά την απόληξη της εκατέρωθεν τοιχοποιίας, ενώ το θύρωμα αναδεικνύεται από τις κολώνες του, που πατούν σε μεγάλες αναλογικά βάσεις και καταλήγουν σε απλά κιονόκρανα. Είναι φανερό ότι από το θύρωμα λείπει σήμερα (ή δεν κατασκευάστηκε ποτέ) η επίστεψη, που μπορούμε να τη φανταστούμε αετωματικής μορφής. Η μεγαλογράμμη επιγραφή του επιστηλίου «Omnia mundi fumus et umbra» (Όλα σ' αυτό τον κόσμο είναι καπνός και στάχτη) φαίνεται να είναι εμπνευσμένη από την παρόμοια στον πύργο της οικογένειας Da Molin στον Αλικιανό Χανίων. Ευτυχώς στην περίπτωση της Αργυρούπολης η επιγραφή δεν επιβιβιάωνται, όπως σ' εκείνη του Αλικιανού, όπου ο πύργος βρίσκεται σήμερα σε κατάσταση κατάρρευσης.

Μαρουλάς, θύρωμα επισκοπικού μεγάρου. Ο Μαρουλάς είναι ένα από τα λίγα χωριά της κρητικής υπαίθρου που διατηρεί στο ιστορικό του κέντρο την αρχιτεκτονική φυσιογνωμία που είχε κατά τη Βενετοκρατία, όπως αυτή μετεξελίχθηκε ομαλά κατά την περίοδο της οθωμανικής κατοχής, κατά την οποία διετέλεσε «τουρκοχώρι». Στα νεότερα χρόνια το χωριό εποικίστηκε από τους πρόσφυγες της Μικρασίας. Εκτός από τους μεσαιωνικούς πύργους και το ελαιοτριβείο, ο Μαρουλάς παρουσιάζει και αξιόλογα θυρώματα, μεταξύ των οποίων κι εκείνο που οδηγεί στην αυλή του λεγόμενου «Δεσποτικού», του οικήματος δηλαδή που αποτελούσε τη θερινή κατοικία του επισκόπου Ρεθύμνης και Αυλοποτάμου και μετέπειτα μητροπολίτη Κρήτης Τιμόθεου Βενέρη. Έχει ως πρότυπο εκείνο της εσωτερικής πλευράς της στοάς εισόδου στο φρούριο του Ρεθύμνου.

Πίκρης, θύρωμα αγροτικού μεγάρου. Ο Πίκρης και το Μούντρος είναι τα δύο χωριά της Κρήτης που διατηρούν περισσότερο από κάθε άλλο το βενετσιάνικο χρώμα τους. Το θύρωμα του Πίκρης είναι σχεδόν ίδιο μ' εκείνο του Μούντρος, που θα συναντήσαμε αμέσως μετά. Κατασκευάστηκε το έτος 1610, πιθανότατα από τον ίδιο τεχνίτη, και διαφέρει μόνο σε σημεία της ανωδομής και στο ύψος. Η επιγραφή που φέρει στο επιστήλιο είναι όπως σ' όλες τις αντίστοιχες μεγαλογράμμη: «MDCX Pateat Bonis» (1610 [H πύλη] ανοίγεται στους καλούς). Στο τύπανο αναγράφεται το όνομα του φεουδάρχη και οι ιδιότητες που είχε, του γιατρού και του δικαστή: Georgius Clodius Juris U(triusque) D(oc)tor (Γεωργίου Κλόντιο διδάκτωρ και των δύο δικαίων). Στο κατώτιο γέισο του αετώματος είναι χαραγμένη η επίκληση «Adiutor D(eus) M(eus) Protetog Nos» (Ο βοηθός Θεός μας προστατεύει).

Μούντρος, θύρωμα αγροτικού μεγάρου. Το μεγάλων διαστάσεων θύρωμα του χωριού Μούντρος αποτελούσε την κεντρική είσοδο μιας βενετσιάνικης έπαυλης. Διαθέτει ημικυκλικό ανώφλι, το οποίο απολήγει σ' ένα μεγάλων διαστάσεων, τραπέζοι-δέξ και ακόμητο κλειδί. Τόσο οι παραστάδες όσο και οι κίονες είναι κατασκευασμένοι από ορθογωνικούς δόμους με λοξότμητες ακμές. Να σημειωθεί ότι μερικοί από τους δόμους δεν έχουν τις διαστάσεις που εμφανίζουν αλλά είναι πολύ μεγαλύτεροι, αφού οι ακμές που φαίνεται να τους δημιουργούν είναι αβαθείς. Τμήμα της υπόβασης βρίσκεται σήμερα μέσα στο έδαφος, έτσι που οι βάσεις να μην είναι εμφανείς. Στο κέντρο του τυμπάνου έχει τοποθετηθεί το οικόσημο της οικογένειας που είχε ως φέουδο της το Μούντρος, ενώ στο επιστήλιο είναι χαραγμένη η κεφαλαιογράμμη επιγραφή «Per Tot Discrimina Rerum MDCXI». Πρόκειται για φράση αντλημένη από την Αινειάδα του Βιργιλίου, που θα μπορούσε να αποδοθεί ως «Εν μέσω τόσων κινδύνων 1611». Πρότυπο του θυρώματος αποτελεί εκείνο της πύλης Guora.

Ρούστικα, θύρωμα μεγάρου «Σεράγιο». Η χρονολόγηση του αξιόλογου αυτού θυρώματος είναι δύσκολη, αφού αρκετά από τα στοιχεία του κατατάσσουν χρονολογικά στη Βενετοκρατία: το κλειδί του ιδιαίτερα, αλλά και οι λεπτομέρειες στα επίκρανα και στους γεισιποδες του επιστηλίου, που «στηρίζουν» το πολυδιακοσμημένο γέισο. Από την άλλη πλευρά ο επιπεδόγλυφος, σχεδόν εσώγλυφος, πληθωρικός διάκοσμος, όχι μόνο στα μικτόγραμματα τρίγωνα, αλλά και στο επιστήλιο και στους ημικυκλιωσκόμους, τέίνουν να το εντάξουν στην περίοδο της οθωμανικής κατοχής, αφού μάλιστα το κτήριο στο οποίο εισάγει ακούγεται ως «Σεράγιο», υπενθυμίζοντας την πιο πρόσφατη σχετική χρήση του.

Ρούστικα, θύρωμα εισόδου στη Μονή. Η Μονή Προφήτη Ηλία στα Ρούστικα διατηρεί σημαντικά βενετικά αρχιτεκτονικά στοιχεία. Μεταξύ αυτών είναι και η αυλόθυρα της Μονής, κατασκευασμένη το έτος 1641, το πρότυπο της οποίας εντοπίζεται στο εσωτερικό θύρωμα της στοάς εισόδου στη Φορτέτζα. Όπως κι εκεί, έτσι κι αυτό είναι κατασκευασμένο από εισέχοντες και εξέχοντες δόμους, χαραγμένους όμως με επιμέλεια με περιμετρικό αυλάκι, και διαθέτει υποτυπώδη επίκρανα. Η κτητορική επιγραφή στο υπέρθυρο αναγράφει σε κεφαλαιογράμμη γραφή: «ΑΧΜΑ. Ιουλιου. Α. δέσις κ(α)ι εξόδοις του δούλου του Θεού Μητροφάνους ιερομονάχου του Βλαστού και καθηγουμένου ποταί (sic) ΜαρκοΜανολόπουλου».

Μονή Βωσάκου, θύρωμα εισόδου. Το θύρωμα αυτό οικοδομήθηκε μετά τη κατάληψη του Ρεθύμνου από τα οθωμανικά στρατεύματα, το έτος 1669, οι κατασκευαστές του όμως χρησιμοποίησαν αναγεννησιακές φόρμες. Το υλικό δομής τους, ο γκριζός ασβεστόλιθος που αφθονεί στην ευρύτερη περιοχή, είναι πολύ σκληρό, πλησιάζοντας τα χαρακτηριστικά των μεταμορφωμένων μαρμάρων. Το θύρωμα ακολουθεί το πρότυπο της εσωτερικής πύλης της στοάς εισόδου στη Φορτέτζα, με σαφή διαφοροποίηση στο μήκος των εξεχόντων δόμων, που στον Βωσάκο επιδιώκουν να μας κάνουν να σχηματίσουμε την εικόνα δίδυμων κολώνων, ιδιαίτερα σ' ό,τι αφορά τα επίκρανα και τις βάσεις των παραστάδων. Πιο εντυπωσιακό είναι το κλειδί του ανωφλίου, με τον εξεγρο και υπερμεγέθη σταυρό και τη χρονολογία. Να σημειώσουμε ότι το έτος 1669, λίγες μέρες πριν από την παράδοση του Χάνδακα, οι μοναχοί είχαν ζητήσει από τον πορθητή του Κιοπρούλη πασά την προστασία του μοναστηριού τους, η οποία, όπως φαίνεται από το θύρωμα, τους προσφέρθηκε απλόχερα και σε κάθε περίπτωση προπαγανδιστική.

Αρκαδι, η πρόσοψη του καθολικού. Το καθολικό της Μονής Αρκαδίου είναι μια δίκλιτη εκκλησία, στεγασμένη με δύο παράλληλους θόλους. Η πρόσοψη της διαμορφώθηκε το έτος 1587, με στόχο να παράσχει ένα ενοποιημένο μανιεριστικό αποτέλεσμα. Το πρότυπο βρέθηκε στο τέταρτο βιβλίο του Sebastiano Serlio, από το οποίο είχε παρθεί. Από το αρχικό σχέδιο διατηρήθηκε η σειρά των τεσσάρων βάθρων, στα οποία πατούν κορινθιακού τύπου κολόνες, ενώ το άνοιγμα της πόρτας στο κέντρο μετατράπηκε σε ορθογωνική κόγχη. Αντίθετα, τα ακραία παράθυρα διαμορφώθηκαν σε πόρτες, ανεξάρτητες για κάθε κλίτος. Οι στρογγυλοί φεγγίτες διατηρήθηκαν, ενώ διαμορφώθηκε ένας πλούσιος θρησκευτικός διάκοσμος στα άκρα του με πτερόγυια. Στη θέση του αετώματος τοποθετήθηκε ένα ψηλό κωδωνοστάσιο, που στα άκρα του κατασκευάστηκαν δυο μικροί οβελίσκοι. Ο άγνωστος σε μας σήμερα αρχιτέκτονας φαίνεται ότι κατανόησε καλά το πρότυπό του και μπόρεσε να το μετασχηματίσει άριστα, με τη δική τη μανιέρα, προσφέροντάς μας ένα κορυφαίο στην Κρήτη δείγμα αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής, προωθημένης προς τον μανιερισμό και το μπαρόκ.

Κυριάννα, η πρόσοψη του ναού της Παναγίας. Ο αρχικός ναός της Παναγίας του 11^{ου} αιώνα ήταν σταυροειδής με τρούλο και λέγεται ότι ιδρύθηκε από τον Άγιο Ιωάννη τον Ξένο, που προσέφερε το όνομά του στο χωριό (Αη Κυρ Πάννης > Κυριάννα). Κατά τον 14^ο αιώνα ο ναός επεκτάθηκε, ενώ κατά τον 17^ο προστέθηκε και δεύτερος, επ' ονόματι της Αγίας Παρασκευής. Ταυτόχρονα διαμορφώθηκε μια κοινή πρόσοψη, από ισόδομη τοιχοποιία, που διαθέτει έντονα πέτρινα διακοσμητικά στοιχεία. Η πρόσοψη κορυφώνεται σ' ένα εξαιρετικό σε εμφάνιση κωδωνοστάσιο, συγκροτούμενο από τρεις καμάρες. Διαθέτει όχι μόνο πολλά υστερογοθικά στοιχεία αλλά και πολλές μανιεριστικές επιρροές, συγκροτώντας ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της επίδρασης της δυτικής αρχιτεκτονικής πάνω στη βυζαντινή.

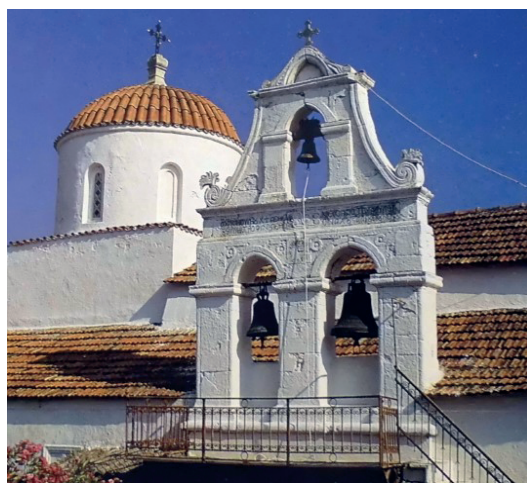

Πρίνος, ο γλυπτός διάκοσμος του ναού της Ζωοδόχου Πηγής. Λίγο έξω από τον Πρίνο Μυλοποτάμου, στην περιοχή Δρακόνερο, ο ναός της Ζωοδόχου Πηγής λειτουργούσε ως μοναστήρι από το πρώτο μισό του 16ου αιώνα. Είναι σταυροειδής με τρούλο κι έχει μεγάλες διαστάσεις, τόσες ώστε θεωρείται ότι είναι ο μεγαλύτερος του είδους του στην Κρήτη. Η αρχιτεκτονική του συνδυάζει υστερογοθικά και μανιεριστικά στοιχεία με τυπικά βυζαντινά, ενώ ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο γλυπτός του διάκοσμος, που περιλαμβάνει ένα από τα ωραιότερα ενετικά ταφικά μνημεία (αρκοσώλια) του δεύτερου μισού του 16ου αιώνα στην Κρήτη. Όπως και οι άλλες παρόμοιες κατασκευές, είναι υπέργεια και επιτοίχια, με εσοχή στο πάχος του τοίχου. Η σαρκοφάγος καταλαμβάνει το κάτω τμήμα, που καλύπτεται από υπερκείμενη καμάρα. Διαθέτει οικόσημο της οικογένειας των Τζαγκαρόλων, στο οποίο απεικονίζεται η Έξωση του Αδάμ και Εύας από τον Παράδεισο. Ένας πέτρινος κοσμήτης περιτρέπει την εκκλησία σε ύψος 2,5 περίπου μέτρων, ορίζοντας τον χώρο ανάπτυξης του τοιχογραφικού διακόσμου, ο οποίος όμως διασώζεται αποσπασματικά.

Άγιος Κωνσταντίνος, ναός Προφήτη Ηλία. Μεταξύ των χωριών Άγιος Κωνσταντίνος και Άγιος Γεώργιος, σε μια όχι εύκολα προσπελάσιμη περιοχή, σώζεται σε κακή κατάσταση ένα από τα ρεθεμνιώτικα αναγεννησιακά αριστουργήματα. Ο ναός του Προφήτη Ηλία, ο οποίος όπως φαίνεται από τα ερείπια που τον περιβάλλουν δεν ήταν αποκομμένος από κατοικίες ή μοναστηριακές κατασκευές, είναι αντιπροσωπευτικός των ρευμάτων της αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής, με τη συμμετρία του, τον κυκλικό φεγγίτη, την αετωματική επίστεψη του κεντρικού θυρώματος και πλήθος άλλων λεπτομερειών, που υπενθυμίζουν στη σημαντική του κατάσταση το ρητό «Omnia mundi fumus et umbra», που συναντήσαμε παρακάτω στο θύρωμα της κοντινής Αργυρούπολης.

Ρούστικα, το καμπαριό της Μονής. Η Μονή Προφήτη Ηλία του χωριού Ρούστικα αποτέλεσε κέντρο ανάπτυξης του μοναχισμού στο δυτικό Ρέθυμνο. Είχε την τύχη να αποφύγει τις αλλεπάλληλες καταστροφές άλλων μοναστηριών της κρητικής υπαίθρου, οπότε διασώζει τμήματα της αρχιτεκτονικής της κληρονομιάς, αλλά και του αρχαικού της πλούτου. Ανάμεσα τους ξεχωρίζει το κωδωνοστάσιο, που χρονολογείται στο έτος 1637 και είναι ένα από τα ελάχιστα διασωζόμενα της εποχής του στην Κρήτη. Φέρει την μεγαλογράμμη επιγραφή «ΑΧΛΖ Ιουλιου Κ Δέσις και Εξόδωις του δούλου του Θε(ε)ου Μητροφάνου ιερομονάχου Βλαστού ειγουμενου». Οι καμπάνες φέρουν τις χρονολογίες 1565, 1634 και 1636, ενώ οι δύο τελευταίες διασώζουν το όνομα του Μιλανέζου κατασκευαστή τους Santinus de Regis.

* Ο Χάρης Στρατιδάκης είναι Δρ. Παιδαγωγικής-Ιστορικός Ερευνητής-Συγγραφέας, stharis@yahoo.gr, 2831055031